

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvény tervezete a politika döntéshozói előtt

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap – ismertebb nevén: ONCSA – a huszadik század magyar szociálpolitikájának talán legmaradandóbb alkotása volt. És nemcsak azért, mert ONCSA-házak ezrei hirdetik az anyaországban és az egykor visszacsatolt területeken az 1940 és 1944 közti szociálpolitikai gondoskodás jelentőségét, hanem azért is, mert komplexebb, átfogóbb és átgondoltabb akció korábban (és sokáig, talán máig) sem volt. Ugyanakkor tanulságos megvizsgálni, hogy a kor politikája, politikusai ezen akció kapcsán milyen beszédmódokat alkalmaztak; azaz a „hárommillió koldus országában” hogyan került az országgyűlés és a politika aktorainak érvrendszerébe a szegénykérdés; hogyan szerepelt érvként és ellenérvként kormányparti és ellenzéki politikusok megnyilvánulásiban.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat 1939 végére került kidolgozásra. Az ezt követő minisztertanácsi, felső- és alsóházi vitákat érdemes részletesen bemutatni. A megszólalások ugyanis árulkodóak voltak: sok esetben nem is annyira a résztvevők tényleges érzelmeiről – vagy éppen érdekeiről – szolgáltat fontos részletekkel, hanem arról, hogy a kor, szociálpolitikáról, sőt voltaképpen társadalmi bajokról szóló diskurzusaiban milyen frazeológia használata volt elvárt, sőt „kötelező”, miről mit és hogyan lehetett és kellett elmondani. Bizonyítja ezt, ahogy fokozatosan tágult a politikai nyilvánosság köre a bizalmas és zárt minisztertanácsi megbeszéléstől a sajtót különösebben nem mozgósító felsőházi tárgyaláson át a Képviselőház vitáig, úgy alakult, változott a beszédmód, jöllehet a mögöttes tartalom nem, vagy nem lényegesen módosult. A politikai közbeszédet éppen ezért téves volna minden esetben az érintettek valódi gondolatainak interpretációjaként felfogni – de arról, hogy milyen volt a korhangulat, mégis beszédesen árulkodnak; ez a korhangulat ugyanakkor mégis tagadhatatlanul összeforrott a politikai aktor-csoport elképzeléseivel, szándékaival, terveivel, vágyaival, sőt pont a társadalompolitika esetén sok esetben félelmeivel is.

Ezek a módosulások, például az eredeti javaslatban szereplő progresszív örökösödési adó kikerülése, olykor lényeges tartalmi átalakulásokat is jelentettek. Ezeknek az alakulása, azoknak a politikai erőknek a feltérképezése, melyek az eredeti tervezetet néhány ponton „felvizezték”, más pontokon – mint az egyetemi szociális tanfolyamok esetén – konkrétabbá, szakmaibbá tették, nem dokumentált és emiatt nem is követhető nyomon. Ennek csak egyik magyarázata a Belügyminisztérium iratainak nagyfokú pusztulása.¹ Másik, talán még ennél is fontosabb magyarázat az, hogy éppen a korhangulat miatt, amely minden politikai közszereplőből a nagyfokú „szociális érzékenységük” folyamatos demonstrálását kényszerítette ki, a lobbizások, politikai nyomásgyakorlások vagy éppen csak informális megbeszélések is élőszóban, bizalmasan történtek, lett légyen szó akár a kormányzói iroda, akár az egyszerű, beosztott minisztériumi fogalmazók, akár a szociális szakértők szintjén.²

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter az 1939. november 24-én tartott minisztertanács előtt ismertette az Országos Nép- és Családvédelmi Alapra vonatkozó elképzeléseket.³ A jegyzőkönyv szerint a miniszter erősen tarthatott a tervezet kedvezőtlen fogadtatásától, mert a tényleges javaslat ismertetése előtt szokatlanul hosszú bevezetőben vette védelmébe azt. Mindenekelőtt hangoztatta, hogy a szociálisan gondoskodó állam gondolata koreszme és megfelel a világon mindenütt tapasztalható törekvéseknek

is. Ennek megfelelően a magyar költségvetés jelentős részét is arra kell szánni, hogy az ország „elesett és eddig meglehetősen elhagyott néprétegeit, anyagilag, kulturálisan és lelkiületileg is emelje, mert ez elengedhetetlen feltétele a népesség számbeli és erőbeli gyarapításának, valamint a feltétlenül szükséges társadalmi egyensúlynak”. A miniszter szavai eddig nemigen különböztek a korábbi politikai és szociálpolitikai programok szövegeitől – anyagi mellett „lelkiületi emelés” –, ám a következő mondatok már arról árulkodnak, hogy Keresztes-Fischer szűk körben, bizalmas környezetben intézte mondanóját: „A modern államnak ez a feladata különösen jelentőssé vált nálunk, ahol az ország lakosságának jelentékeny része oly körülmények között él, melyek nem csak hogy korunk erkölcsi és kulturális színvonalának nem felelnek meg, hanem amelyek azáltal, hogy egyes társadalmi rétegek elsődrendű szükségleteinek kellő kielégítésére sem nyújtanak lehetőséget, ... az állami és társadalmi rend biztonságát is károsan befolyásolják.” (Kiemelés: HP) Mindebből az utolsó gondolat, ti. hogy a társadalmi bajok hovatovább a társadalmi rend felborulásával fenyegetnek, visszatérő retorikai elem volt a magyar (szociál)politikai közbeszédben, ám annak kimondása, hogy a magyar lakosság jelentős része rendkívül rossz körülmények közt, kilátások nélkül él, aligha történhetett volna meg egy kormányzati politikus részéről a szélesebb nyilvánosság előtt; ez még akkor is biztos állítható, ha a miniszter rögtön enyhített is mondanivalóján azzal, hogy nem anyagi, hanem mindenekelőtt erkölcsi, majd pedig kulturális viszonyokról érkezett.

Keresztes-Fischer ezek után tért rá az Országos Nép- és Családvédelmi Alap, pontosabban annak fedezetének a kérdésére. Egy olyan örökösödési és ajándékozási illeték tervét vázolta fel, mely az addig egykulcsú illetéket kétszeresen progresszívvá tette volna: egyfelől a vagyon mértékének arányában emelkedett az örökösök által fizetendő összeg, másfelől azonban minden élő gyermek után csökkenthető is lett volna: egy-egy gyermek után 5%-kal, legfeljebb azonban a teljes összeg egynegyedével; mindebből a miniszter évi 17-20 milliárd pengő bevétellel, mint az Alap dotációjával számolt.

A minisztertanács szűkszavú jegyzőkönyve inkább csak érzékelteti, de nem írja le pontosan azt a vitát, amely a javaslat ismertetését követte. A földművelésügyi miniszter szólalt fel elsőnek, magának követelve az illetékbevitel legalább fele fölötti rendelkezési jogot. Sokkal fontosabb volt azonban a miniszterelnöknek, Teleki Pálnak a véleménye: szerinte ugyanis a tervezett kulcs progresszivitása elfogadhatatlanul magas, akár a 75%-ot is elérheti, ami komolyan veszélyezteti a társadalmi érdekeket; ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a minisztertanácsot a Magyary-féle Tájé- és Népkutató Központ korábban ismertetett kiállításának megnyitása után három nappal tartották – igaz, ekkor még aligha sejtette bárki is, hogy Teleki december 9-én bezáratja nemcsak a tárlatot, hanem magát az Intézetet is...

A minisztertanács végül novemberben nem döntött a tervezet ügyében. Egy héttel később, december 1-jén újra tárgyaltak róla: a belügyminiszter ekkor arra hivatkozott, hogy az Alap fedezete másképpen sehogyan sem biztosítható, amit a pénzügyminiszter is megerősített.⁴ Ennek ellenére az országgyűlés elé már csak megcsönkítva, a progresszív illeték elhagyásával került a javaslat, de ennek a változtatásnak nincs nyoma a későbbi kormányülések jegyzőkönyveiben. Az is említésre érdemes, hogy az Alap létrehozásának indoklásáról Keresztes-Fischernek nem kellett meggyőznie minisztertársait. Ennek részben kereshető az, hogy a többi tárcát – a földművelésügy kivételével – nem érintette hátrányosan egy ilyen, országos szociálpolitikai program megvalósítása. Másrészt viszont (ahogy arra már utaltunk) tudható, hogy nemcsak a bajok feltérképezése nem fejeződött még be – december 22-én szavazott a minisztertanács a vármegyei szociális tanácsadók kinevezéséről –, de a lehetséges megoldási módok is csak homályos elképzelések formájában léteztek.

Párhuzamosan a minisztertanácsi tárgyalásokkal, illetve azt követően az Országos Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslatot – szokásos módon – a Belügyminisztérium egyeztetés céljából a társmisztériumoknak, illetve társadalmi egyesületeknek is elküldte egyeztetés és véleményezés céljából. Míg a politika belső köreinek érdekérvényesítő tevékenységéről keveset lehet tudni, ezek az átiratok – vagy egy részük legalábbis – fennmaradtak, és bepillantást engednek a törvénytervezet alakulásának egyéves folyamatába.

A minisztériumok közül a belügyben kidolgozott elképzelésekre elsők az igazságügy részéről fogalmazódott meg kritika 1939 késő nyarán. A kifogások főleg közigazgatási és pénzügyi jellegűek voltak: a tárca szakértői azt szerették volna, ha a nép- és családvédelmet a Belügyminisztérium valamelyik – lehetőleg már létező – osztálya látta volna el, és nem egy, bár korlátozott függetlenségű külön szervezet. Indoklásul a Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Igazgatóságának sok kritikát kiérdemelt működését, illetve inkább működésképtelenségét és a Pénzügyminisztérium 1932-ben szervezett és azóta megszüntetett Biztosításfelügyeletének kudarcát említette meg az átirat, egyben kifogásolta a szociális felügyelők túl magas javadalmazását is. Mindebben feltűnő, hogy amikor 1940-ben végül az országgyűlés elé került a törvénytervezet, az már semmit sem tartalmazott az 1939-ben már létező „szociálpolitikai vezérkar”, „kvázi-minisztérium” elképzeléseiből; ugyanakkor ennek a terve mégsem ment feledésbe, hiszen 1941-ben Országos Szociális Felügyelőség néven éppen egy ilyen szervezetet létesítettek.

Aggályokat fogalmazott meg az igazságügyi tárca az örökösödési illeték radikális és progresszív felemelésével kapcsolatban is – ám az ezzel kapcsolatos indokok elősorolásával adós maradt. A jelenség mögött valószínűleg az örökösödési adó által különösen sújtott vagyoni elit rejtett érdekérvényesítését lehet keresni.⁵

A Földművelésügyi Minisztérium 1939. augusztus 11-én keltezett kifogásai részben megegyeztek az imént taglaltakkal, bár ebben az esetben a „tőkeképződés súlyos sérelme” szerepelt indokként az illetékemelés ellenzésekor. A lényeges különbség a Belügyminisztérium hatáskörének kifogásolásában állt: az agrártárca nemcsak ekkor, hanem később is minden érdekérvényesítő eszközt megragadott, hogy – legalább részben – magának szerezze meg az ONCSA bevételeinek egy részét, azzal az indoklással, hogy azokat elsősorban a mezőgazdaságból élő lakosság támogatására fogják felhasználni a törvénytervezet szövege szerint is.⁶ Érthető módon az agrárminisztériummal ellentétben a Magyar Városok Országos Szövetsége éppen ezt a pontot kifogásolta, mondván, hogy a szociálpolitika adóterheit főleg városok lakossága viselte eddig és viseli a továbbiakban, így az „osztó igazság szellemében” elfogadhatatlan, hogy a bevételek legnagyobb részét vagy egészét a vidék gondjainak megoldására fordítsák.⁷ Úgy tűnik, hogy ebben az esetben a Szövetség jobb értesülésekkel bírt, mint a Földművelésügyi Minisztérium: a törvényhozás elé terjesztett javaslatból ugyanis csakugyan kikerült a progresszív örökösödési illeték, és a nép- és családvédelmi pótdadó foglalta el a helyét. Utóbbit pedig nemcsak az ingatlan-hagyatékok után kellett megfizetni – mely érintette ugyan a városi házak, telkek tulajdonosait is, de elsősorban a termőföldet öröklőket sújtotta –, hanem minden jövedelem, így a részvény-osztalék esetén is befizetésre került.

A többi minisztérium közül számottevő kritikát csak a Vallás- és Közoktatásügyi Tárca fogalmazott meg. Mindenekelőtt itt is a tervezett illetékemelés határozott elvetése jelentette a kifogások legnagyobb részét, de feltűnő az is, hogy a „nagycsalád” fogalmának alsó határát a VKM nem négy, hanem három gyermeknél kívánta megvonni. Ez az elképzelés az Egészségpolitikai Társaság beadványában is szerepelt, azonban annak magját egy más jellegű módosítás alkotta. Az EPOL ugyanis kétségbe vonta, de legalábbis kevesellte

az ONCSA megoldásainak hatékonyságát a népszaporodás emelésének kérdésében, hiányolta a házassági kölcsönök és a fedezésére szolgáló aggregény- és gyermektelen-adó Német- és Olaszországban már bevezetésre került intézményét, továbbá az „öröklésbiológia szempontok” figyelmen kívül hagyását.⁸

Az Országgyűlés Felsőháza a minisztertanácsi tárgyalás után csaknem egy évvel, 1940 nyarának közepén vette sürgősségi tárgyalás alá az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslatot.⁹ A benyújtott tervezet alig másfél nyomtatott oldalt tett ki, és csak igen nagy vonalakban vázolta a tervezett Alap feladatait. 2. §-a leszögezte, hogy célnak a „leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése”, továbbá a „népesség szaporodásának előmozdítása”. Ennek érdekében a sokgyermekes családok „intézményes támogatását”, a gyermekvédelem feladatainak (részbeni) átvállalását, a „megélhetésükben veszélyeztetett – főleg mezőgazdasággal foglalkozó – családok boldogulásának szerves megalapozását”, továbbá a „kellő anyagi feltételekkel nem rendelkező, arra érdemes családok részére az anyagi eszközök biztosítását” tűzte ki célul, utóbbit azért, hogy az érintettek „az állam vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei lehessenek”. Ennek érdekében házhoz juttatást, kedvezőbb gazdasági viszonyok közé való telepítést vagy a közjóléti szövetkezetek, különböző termelési, értékesítési intézmények és vállalkozások által végzett egyéb gazdasági megsegítést kívánt a törvényalkotó az Alappal végezteni. Végül leszögezte a törvénytervezet, hogy a juttatásokat az állam, illetve az ONCSA visszatérítendő formában nyújtja: pénzben, munkában vagy természetben kell a kölcsönöket törleszteni.

A javaslat ezen 2. §-a számos kérdést nyitva hagyott. Így például homályban hagyta, hogy a közjóléti szövetkezeteken túl konkrétan milyen gazdasági szervezetekre számít a rászoruló megsegítésében, mint ahogy az sem vált világossá, hogy pontosan mit, pontosabban kiket kell érteni a „megélhetésében veszélyeztetett” kategórián, vagy éppen kik és mi által válnak „érdemessé” a támogatásra. A javaslat következő paragrafusa, mely az Alap dotációját határozta meg, sokkal egyértelműbben fogalmazott. A meglehetősen bizonytalan „adományok és hagyományok” mellett az állami illetékbevételek 27%-át, illetve az újonnan bevezetésre kerülő nép- és családvédelmi pótdót kívánta az ONCSA számára biztosítani.¹⁰ A magyar törvényalkotásban meglehetősen szokatlan módon azonban nemcsak azt kötötte ki, hogy 1940-ben mekkora legyen ez az összeg, hanem azt is, hogy a rákövetkező két költségvetési évben, majd azt követően évente hány millió pengőnek kell az Alap rendelkezésére állnia (az 1940-es csonka költségvetési évben 28, 1941-ben 41, 1942-től pedig 46 millió pengőt tett ki az előirányzat). A tervezet a nép- és családvédelmi adó kivetésével párhuzamosan – mellyel egyébként a jövedelemadót, a társulati és tantieme-adót (részvény-jutalék adót) pótlékolták meg, így annak terheit elsősorban a tehetősebbek kellett, hogy viseljék – eltörölte a törvényhatóságok és városok által addig szedett nyomorenyhítő díjak és járulékok rendszerét, ennek részbeni pótlásául viszont megengedte, hogy a belügyminiszter a pótdó egy részét meghatározott szociális célra az önkormányzatoknak átengedje. A bevételek most leírt, rendkívül precíz előírása meglehetősen ellentétben állt a feladatok meglehetősen elasztikus megfogalmazásával éppúgy, mint az Alap szervezetének meghatározásával, melyről csak annyit közölt a törvénytervezet, hogy arról a belügyminiszter később, rendeletben intézkedik. Hasonló kettősséget tartalmazott az 5. §. 1. bekezdésének c. pontja is: egyfelől úgy intézkedett, hogy az egyetemek mellett szociális tanfolyamokat kell szervezni, és azok elvégzése a közszolgálat bizonyos ágaiban való alkalmaztatás előfeltételének tekintendő, sőt, a már közszolgálatban állók utólag is kötelesek ezeken részt venni – másfelől azonban ismét csak a belügyminiszter

rendelkezésre bízta, hogy meghatározza: milyen tevékenységeket kell szociális munkának tekinteni. Mindez részben arra utalt, hogy még a Belügyminisztérium törvényelőkészítői sem voltak teljesen tisztában az ország valós szociális helyzetével és szükségleteivel – másfelől pedig ki akarták vonni az Alap működését a törvényhozás ellenőrzése alól, ami a társadalompolitika körüli, korábban leírt politikai viták és harcok ismeretében valóban indokolt, bár nem teljesen alkotmányos megoldásnak tűnhet.

A javaslat írásbeli indoklása – mely a törvénytervezet szövegénél lényegesebben terjedelmesebb volt – elvi deklarációval kezdődött, mely igyekezett meghatározni az új magyar szociálpolitika kereteit.¹¹ A liberális korszak karitásznak nevezett jótékonyági rendszerének viszonylag rövidre szabott – és a kor más szociálpolitikai dokumentumaiból már ismert, frázisszerű – elítélése után a harmincas évek megoldásával, az ínségmunka, illetve ínségjárulék rendszerével foglalkozik hosszabban az indoklás ismeretlen szerzője,¹² aki más kritikusokénál talán kissé óvatosabb, de így is határozottan elítélő véleményt fogalmazott meg az ínségmunkával kapcsolatban: „Az ínségnyhító tevékenység, amely az első években csak segélyezési akció volt, de amely a későbbi évek során etikai szempontból magasabb értékű szociális tevékenységgé alakult át azáltal, hogy a támogatásra szoruló egyének részére csakis munka ellenében biztosított segélyt: még ebben a fejlődtebb alakjában sem volt alkalmas a legsúlyosabb szociális kérdések megoldására. Az ínségnyhító tevékenység ugyanis még legtökéletesebb megszervezésében sem volt más, mint a tüneti kezelés egyik rendszere, amely átmeneti megoldást biztosított ugyan, de képtelen volt arra, hogy a megélhetésükben veszélyeztetett néprétegek tagjait fokozatosan önálló, tehát támogatásra nem szoruló gazdasági egzisztenciákká alakítsa.”¹³ Az indoklás kiemelte azt a közismert tényt is, hogy az ínségjárulékok beszédese elsősorban azokon a tehetősebb településeken járt sikerrel, ahol a szociális szükségletek az országos átlag alatt maradtak, míg a legelesettebb vidékek népe, ahol a leginkább lett volna igény ilyen akciókra, a járulék beszédese gyakran lehetetlennek bizonyult (1939-ben emiatt vetették ki ezt az adófajtát egységesen, országosan, és nem törvényhatóságokként – azaz vármegyéként – és városokként külön). Ezek után a törvényjavaslat indoklása, bizonyítandó a magyar politika „szociális érzékenységét”, tételesen felsorolta az 1927 óta meghozott szociálpolitikai törvényeket – ám ebből a listából éppen az világott ki, hogy a magyar állam társadalompolitikája a mezőgazdaság területén csak meglehetősen szerény alkotásokat mutathatott fel.¹⁴

A történeti áttekintés egy elvi deklarációval folytatódott. Ez kihangsúlyozta, hogy Magyarországon államilag szervezett és irányított, „*messzemenően tervszerű, organikusán összefüggő, egységes szociálpolitika megszervezése szükséges tehát, amely a támogatásra szoruló néprétegek részére nemcsak átmeneti segítséget, hanem állandó életlehetőséget, tisztességes megélhetést biztosít*” [kiemelés az eredetiben], mert „... a társadalmi adottságainál gyengébb társadalmi rétegek megélhetésének könnyítése és életszínvonalának emelése a modern állam legsajátosabb, állandó törekvése.” Ez a retorika igen messze esett azoktól a korábbi polémiáktól, melyeket a szűkebb-tágabb értelemben vett politikai aktorok (országos és helyi politikusok, városi és vármegyei törvényhatósági bizottsági tagok, vagy akár szociálpolitikai szakértők) folytattak az államnak és más közületeknek a szociális kérdés megoldása terén betöltött szerepéről, illetve arról, hogy a mindenkori középosztályoknak és eliteknek miért szükséges ehhez támogatásukat adniuk. Ebben a törvényi indoklásban ugyanis nyoma sem volt a fenyegetettség tudatának, a forradalmak (így, mindig többes számban!) emlékével való operálásnak, annak, hogy a szociálpolitikára mindenekelőtt a politikai–gazdasági–társadalmi rendszer stabilizációját, a hatalmi szerkezet változatlanóságát szolgálja. Ennek elmaradása azonban minden bizonnyal nem annak volt köszönhető,

hogyan az indoklás szerzője nem ismerte ezeket a retorikai elemeket, hanem részben annak, hogy a megcélzott befogadói közeg, az Országgyűlés Felsőháza ilyen és hasonló fordulatokat már éppen elégszer hallhatott – másfelől pedig a fenyegetettség-tudatukat nem annyira 1918–19 lassan halványuló emléknymoi, hanem a közelmúlt eseményei, Imrédy „csodás forradalma” indokolhatta bőségesen.

Az imént idézettekén túl a törvényjavaslat hosszas írásbeli indoklásának két elemét érdemes még megemlíteni: az egyik a külföldi minták bemutatása, a másik pedig a törvény kerettörvény-jellegének védelembe vétele.

A „korszellem” ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy az indoklás a német- és olaszországi szociálpolitika eredményeinek felsorolását is tartalmazza – az azonban már igen szokatlan volt, hogy a német megoldások lényegét az „egyéni lét biztosításában” vélte felfedezni, és egy szót sem szólt azokról a nagyszabású közmunkákról, melyeket a nemzetiszocialista politika a világháború előestéjén indított meg.¹⁵ Különösen szembetűnő a német lakáspolitikai, illetve telepítési politika eredményeinek a figyelmen kívül hagyása, jóllehet az ONCSA későbbi építkezéseinek a tükrében ezek különösen jó érvanyagul szolgálhattak volna. Az indokokat keresve elsősorban a Szatmári Norma és a Magyar a Magyarért Mozgalom tapasztalatanyagát érdemes szemügyre venni: az előbbi túl kis anyagi eszközökkel rendelkezett ahhoz, hogy nagyszabású építőtevékenységet folytasson, az utóbbinak pedig ez eleve nem is szerepelt vállalt céljai között, hiszen meghatározott, nem túl hosszú ideig tartó, tűzoltó jellegű szociálpolitikai akciónak szánták, ahogy erről korábban írtunk is. Valószínűleg itt kereshető annak az oka is, hogy a példországok között szerepeltetett Olaszország telepítési akció még csak megemlítésre sem kerültek. Ugyanakkor a mintaadó országok között szerepelt Franciaország és a Code de la Famille, aminek eredményességéhez az indoklás szerzője komoly reményeket fűzött (igaz, annyi engedményt tett a korhangulatnak, hogy a Párizs által 1939-ben kodifikált családvédelmi törvény méltatása közben sajnálkozásának adott hangot, amiért Franciaország nem tekintélyuralmi politikai berendezkedéssel bír).

Az indoklás befejező része a törvény keret-, sőt felhatalmazási törvény jellegét igyekezett megindokolni, sőt, védelmébe venni. A magyar politikai elit tagjai, különösen pedig közülük azok, akik a Felsőház tagjai voltak, még élénken emlékeztek arra, hogy Imrédy Béla miniszterelnök – kormányon lévő kormányfőként példátlan módon – éppen a felhatalmazási törvények körüli politikai viták közepette volt kénytelen távozni. Éppen ezért az indoklás szerzője külön gondot fordított arra, hogy kellőképp erős érvekkel támassza alá a konkrétumok hiányát. Mindenekelőtt leszögezte, hogy a szociálpolitika nem a gazdasági politika függeléke, nem annak kiegészítése, és nem is csak a „függőségben dolgozó munkások gondozása”, hanem olyan életmegnyilvánulása az államnak, mely tevékenységnek megszakítás nélkül arra kell irányulnia, hogy „a nemzet életerőit fenntartsa, illetőleg fokozza és a teljesítőképeséget a lehetőségig emelje”. „Ebből következik – teszi hozzá az indoklás –, hogy a szociálpolitikának nem lehet előre megállapított és lezárt feladatköre, mert a nemzeti erő fokozása állandóan újabb és újabb feladatokat utal munkakörébe”, tehát az új törvény nem is lehet más, mint keret- és felhatalmazási jogszabály... Hasonlóképpen védhetőnek, sőt szükségesnek tartotta a fedezet körvonalazásának hiányát is: egyfelől a folyamatosan változó, de vélhetően egyre növekvő feladatok előre nem láthatására utalt, részben arra, hogy a tervezett Alap vagyona a visszatérítések révén folyamatosan nőni fog – a későbbiekben látni foguk, hogy ez nem felelt meg teljesen a valóságnak –, részben pedig egy jogi huszárvágással azt jegyezte meg, hogy a magyar országgyűlés a bevétel biztosításának jogkörét már régen megadta a kormánynak, amikor 1922. évi I. törvénycikk 29. §-a felhatalmazta a népjóléti- és munkaügyi minisztert,

hogy az inség enyhítésére „a törvényhatóságokban és községekben (városokban) díjnak és járulékoknak a szedését rendelhesse el”; ez a jogosítvány később, a Népjelölti Minisztérium megszűnésével pedig a belügyminiszterre szállott.

Összefoglalva a törvényjavaslat felsőházi írásbeli indoklását, megállapíthatjuk, hogy az szokatlanul alapos, a törvényjavaslat igencsak vázlatos szövegéhez képest pedig szinte terjedős lett. Nem meglepő, hogy a javaslat előadója, Papp Kálmán mindössze néhány semmitmondó mondattal ajánlotta azt elfogadásra.¹⁶ Mondanivalójának egy kiemelendő pontja azonban mégis akadt: óvatossággal arra hívta fel a Felsőház tagjait, hogy „egyhangú lelkesedéssel” csatlakozzanak a javaslatához, ezzel cáfolva meg azoknak a vélekedését, akik a „felsőház Maginot vonaláról beszélnek, amely visszautasít mindenféle szociális javaslatot”.

Valóban, ha elolvassuk a Felsőház naplójában megőrzött beszédeket, komoly vitával vagy ellenérzésekkel alig találkozunk: Balogh Jenő, Heckenberger Kálmán vagy a Hangya-vezérigazgató Schandl Károly is csak általánosságban beszéltek, méltatva a törvény által nyújtott hatalmas perspektívákat és kárhóztatva azt a liberális közgazdasági rendet, mely csak karitást és inségmunkát tudott nyújtani a rászorulóknak.¹⁷ A törvényhatósági bizottsági tag (idősebb) Meskó Zoltán is hasonló húrokat pengetett, megközelítésében sajátos módon azonban nemcsak – sőt nem is elsősorban – az inségmunkára szorulóknak voltak a korábbi szociálpolitikai szisztéma áldozatai, de az azt irányító hivatalnokok is.¹⁸ Vitéz József Ferenc királyi herceg felszólalása pedig aligha minősíthető másnak, mint a szociális kérdésekben járattan, félművelt és önjelölt „szociálpolitikai szakértő” következtetetlen fejtegetéseinek.¹⁹ (A felsőházi tagok látványos egyetértésének egyik oka kétségteljesen az a jelentés is lehetett, melyet az ülésnap kezdetén vehettek kezükhöz, s amely leszögezte: „Megnyugvással veszi az Együttes Bizottság tudomásul a belügyminiszter kijelentését, hogy a törvényjavaslat újabb anyagi megterhelést az adózó polgárságra nem ró.”)²⁰

Ilyen előzmények után Kállay Miklós – aki ekkor éppen öntözésügyi kormánybiztos is volt – helyenként kritikus felszólalása némi meglepetést kelthetett a társadalompolitikai kérdésekben általában teljes érdektelenséget mutató Felsőházban. A politikus mindenekelőtt védelmébe vette a törvényjavaslatot azokkal a szakértőkkel és zurnalisztákkal szemben, akik az iparban már megvalósított családi munkabért és társadalombiztosítást hiányolták a javaslatból, mondván, hogy egyetlen törvénnyel a magyar mezőgazdaság összes szociális problémáját úgysem lehetne megoldani. Kállay ezek után kísérletet tett arra, hogy kiszámítsa: hány ellátatlan, a köz segítségére szoruló egyén él Magyarországon, és milyen összeget igényelne az ő megsegítésük. Hosszas, részben Mórítz (nyilván Mórítz Miklós statisztikus) országos adataiból²¹ visszaszámolt, részben pedig saját, Tiszafüred és Hódmezővásárhely környékén végzett öntözés-szervezési munkáiból leszárt napi tapasztalatok alapján, hosszas fejtegetés végén a rászoruló lélekszámát 200 000 családban,²² a megsegítésükre szánt keretet 200 millió pengőben jelölte meg Kállay, aki valószínűleg maga is meglepődhetett a végösszeg nagyságától, mert következő mondataiban már azt ecsetelte élénk színekkel, hogy Szatmár példája bizonyította: 100 pengővel vagy egy tehénnel is csodálatos eredményeket lehet már elérni (amúgy Kállay e ponton megemlítette, hogy milyen veszélyekkel jár az igények „felesleges felesigázása ... fedezet és program nélkül”). Kállay beszédének legkritikusabb eleme is a program, az azt megalapozó statisztikai adatok és a szervezet hiányához kapcsolódott: előző szerinte csak utalásszerűen volt benne a javaslatban – és ráadásul a szociálpolitika mellé az oda nem tartozó gyermekvédelmet is az Alap által elvégzendő feladatok közé sorolta –, az utóbbiról pedig egy szót sem szövegezte törvénytervezet.²³

A felszólalásokra – pontosabban leginkább Kállay mégoly ártatlan kritikájára – Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter adott választ.²⁴ Miután a liberális, demoralizáló inségmunkával operáló szociálpolitikai korszakról elítélően és meglehetősen sablonosan

néhány mondatot mondott a miniszter, meglepő fordulattal a mezőgazdasági proletariátus mibenlétének meghatározására tett kísérletet. Megállapította, hogy ebbe a csoportba nemcsak a teljesen nincstelen családok tartoznak, hanem az is, „akinek van valamije, de nincs anyyija, hogy ezt a valamit a köz javára hasznosítani tudja”: a „párhoidas zsellér, aki földjét nem tudja jól megművelni”, sőt a falusi kisiparos is, „aki egészen a mezőgazdasági réteghez tartozónak tekintendő és akinek abszolúte nincs meg az anyagi ereje ahhoz, hogy komolyan hasznos tagjává váljék a társadalomnak”. A miniszter ezután általánosságban és részleteiben is visszautasította Kállay kritikáját: kihangsúlyozta, hogy nagyon is tisztában vannak az ország szociális állapotára vonatkozó statisztikai adatokkal – csak éppen azok olyan „elriasztó” helyzetképet festenek, melyek nem a szükséges „csendes munkához”, hanem „lármához” és „demagógiához” vezetnének.²⁵ A szervezetet hiányoló szavakra adott válasza is meglephette a Felsőházat. A miniszter ugyanis nem kevesebbet állított, mint hogy rendelkezésére áll „egy meglehetősen nagyszámú gárda, ehhez az új embertípus-hoz tarozó emberek közül”, igaz, hogy rögtön elismerte: „ezek csak a vezérkarát tudják betölteni a feladat munkáinak”.

Kikre gondolhatott Keresztes-Fischer? Alig egy évvel a Táj- és Népkutató Központ kiállításának már idézett botrányos bezárása, majd az Intézet feloszlatása, a Féja Géza és más népi írók elleni pörök, vagy éppen által a törvényhatóságok első tisztviselői mellé delegált szociálpolitikai előadók tevékenységének igencsak vegyes fogadtatása után érthető, hogy a miniszter csak burkoltan utalt arra a szociálpolitikus gárdára, akik közül sokak nevével lehet majd 1941-től találkozni az Országos Szociális Felügyelőség, a Nép- és Családvédelmi Alapot irányító „kvázi-minisztérium” hivatalnokai között.

Mint láttuk, az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat a Felsőházban különösebb viták nélkül „átment” – igaz, hogy végül kimaradt belőle a fedezetül szolgáló, gyermekszám arányában progresszív örökösödési adó, amely érthető módon elsősorban a Felsőházban jelen lévő nagybirtokosokat sújtotta volna. Azt azonban, hogy a Képviselőházban már súlyosabb kritikák fogják érni a törvénytervezetet, előre lehetett sejteni. (A képviselőházi vita nem is ért véget Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1940. június 27-i vitázáró beszédével, hanem novemberben, az állam, illetve a Belügyminisztérium költségvetésének vitájában folytatódott, sőt az 1941-es évben is gyakran került sor interpellációkra, költségvetési hozzászólásokra a Képviselőházban az Alap munkájával kapcsolatban.)

1940 nyarán a javaslat előterjesztője Somogyi Ferenc, a pécsi kerület országgyűlési képviselője volt.²⁶ Somogyi, aki ekkor Baranya vármegye és Pécs törvényhatóságú jogú város szociális felügyelője volt, és 1940 végétől az Alapot irányító Országos Szociális Felügyelőség meghatározó egyéniség lett,²⁷ korábban a Turul Szövetség szenátoraként és a Falukutatás című, részben a népi szociográfiák ellenében született kötet szerzőjeként tette ismertté a nevét.²⁸ Bevezetésül a képviselőházi előadó is a korábbi inségenyhítő akciók kritikáját fogalmazta meg, híven követve a kor szociálpolitikai gondolkodásának jellemző retorikáját: előadása szerint a karitatív segélyezés és az inségmunka „kitermelte a szegénység ügyes vámszedőit, a tisztán hatósági támogatásból elő haszontalan embereket, akik mindenre szívesen vállalkoztak, csak dolgozniok ne kelljen. A törekvő, a becsületes szegényember azonban hiába kísérletezett bármivel. Izmainak erejére, becsületes nevére és gyermekeinek csengő kacagására senki sem adott neki kölcsön még filléreket sem, mert a kölcsön folyósításához bankszerű fedezet szükséges.” Hosszasan elemezve azt az utat is, mely során Láng János 1926-os interpellációjától, majd az 1927-es Országos Gyermeksegítő Alap törvényjavaslatától a magyar törvényhozás eljutott az ONCSÁ-ról szóló törvénytervezetig. Somogyi előadása alapján ez a folyamat töretlennek és megsza-

kíatlatlannak tűnt – igaz, Esztergár Lajos szavait idézve maga a képviselő is utalt arra, hogy a szociálpolitikai törvényalkotásban a tudatlanság volt a – beállítása szerint mindig jóakarátú és következetesen cselekvő – kormányok legfőbb ellensége.²⁹ A beterjesztő a szatmári és pécsi kísérletet bemutatva kihangsúlyozta, hogy az Alap célja a családok gazdasági önállósítása lesz, de nem titkolta azt sem, hogy a kormányzat egy hosszú, sokéves folyamatban gondolkodik (a belügyminiszter 1939. december 18-i rendeletét idézte, mely legálább ötesztendőös szociális munkaterv megállapítására utasította a törvényhatóságokat³⁰).

A törvénytervezethez elsőnek a Nyilaskeresztes Párt képviselője, gróf Serényi Miklós szólott hozzá, lényegében egy önálló ellen-javaslatot beterjesztve.³¹ A 14 pontból álló program meglehetősen heterogén volt: egyszerre tartalmazott egyke-ellenes, házasodást elősegítő, a sokgyermekesek megsegítését célzó, mezőgazdasági családi pótlékot előíró és represszív jellegű, büntető és városellenes elemeket.³² Sajátos részét alkotta a javaslatnak az a megállapítás, mely szerint már három élő gyermeknél nagy-, tehát támogatásra jogosult családról lehet beszélni. Jellemző pontja volt a tervezetnek az öröklési szabályok radikális átalakítása: ennek értelmében a gyermektelenek egész vagyona, az egygyermekeseknél a vagyon fele, a kétgyermekeseknél a harmada a törvényes örökösök helyett az államra szállt volna, amit a következő pontban már úgy módosított Serényi, hogy azt az állam a sokgyermekes távolabbi rokonoknak adja tovább – pedagógiai célzatból lehetőleg ugyanabban a faluban, ahol az elhalt örökhagyók vagy közelebbi rokonaik éltek. Összhangban pártjának elképzeléseivel, a javaslat a mezőgazdasági családi pótlék azonnali bevezetését is tartalmazta. A projektumnak a sokgyermekes családok adókedvezményeire, az aggregényadóra és az állami állások nagycsaládosoknak való fenntartására vonatkozó része – melyben Serényi németországi mintákat vett alapul – már nem az agrárszegénységnek, hanem a középosztálynak szóltak. Összességében megállapítható, hogy a tervezet komplex pronatális elképzeléseket tartalmazott ugyan, azonban köszönőviszonyban sem volt a kormány eredeti törvényjavaslatának többi elemével, a mezőgazdasági proletaritátus felemelésével, illetve a vidék társadalmi feszültségeinek enyhítésével.³³

Serényi széleskörű, sok elemében ellentmondásoktól is terhes, de visszafogott stílusú előadásaihoz képest Matolcsy Mátyás sokkal messzebb ment. Éles hangú beszédében³⁴ sok év mulasztásait kérte számon a kormányzaton, idézve a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Állandó Mezőgazdasági Bizottsága 1939 novemberében határozatát a mezőgazdasági társadalombiztosításról (ez a betegségi és öregségi biztosítást a leghatásosabb eszköznek nevezte a falusi életszínvonal emelésére), illetve a Földmunkások Nemzetközi Szövetségének 1938-as VIII. amszterdami kongresszusának döntését az ipari és a mezőgazdaság munkabérek egy nivóra hozásáról (ezeknek a nemzetközi szervezeteknek az idézése igen kellemetlenül érintette Keresztes-Fischer belügyminisztert).³⁵ Egyebekben Matolcsy törvényjavaslatot kiegészítő javaslatai erősen emlékeztettek Serényi gróf elképzeléseihez, azzal az eltéréssel, hogy annak a középosztályra vonatkozó pronatális terveit nem vette át: az ő javaslatában az Alap szinte kizárólag az egyke elleni küzdelmet szolgálta volna. Matolcsy illeszkedett a kor szociálpolitikai beszédmódjához: érvei közt első helyen állott a kisantant és Magyarország népszaporulatának összehasonlítása, illetve Németország és Olaszország e téren elért eredményeinek ecsetelése. A kérdés körül érdekes vita bontakozott ki, amikor Benes Zoltán kormánypárti képviselő és szociálpolitikai szakértő³⁶ megállapította, hogy Németország és Olaszország népszaporulata pillanatnyilag még magas, de mivel ez a tekintélyuralmi politikának és nem a szociálpolitikának köszönhető, valószínűleg nem marad tartósan magas szinten. Ezt a jósálatot Donáth Görgy – szintén a Magyar Élet Pártjának képviselője – igyekezett megcáfolni, Franciaország és a „dekadenciába merült” első világháború utáni Németország adatait

idézve.³⁷ Összességében Matolcsy amellelt, hogy elfogadta az egyéni megoldások szükségességét, határozottan elvetette a törvényjavaslatot, melyben elsősorban a kormány propagandájának az eszközt vélte felfedezni.³⁸

Matolcsy hasonlóan, aki ekkor a Nyilaskeresztes Front képviselőjeként foglalt helyet az országgyűlésben, Kéthly Anna, a szociáldemokraták vezérszónoka szintén a törvénytervezet teljes elutasítása mellett foglalt állást – igaz, egészen más indokokra hivatkozva. Kéthly a Code de la Famille-t hozva például, hevesen kikelt az „érdemesség” kategóriája ellen, és ehelyett a francia törvény pontos intézmény- és jogosultsági kör-leírását ajánlotta átvételre. Megjegyzendő, hogy az alanyi jogosultság elismertetése a szociálpolitikában már régóta követelése volt a Szociáldemokrata Pártnak.³⁹ Rámutatott arra a körülményre is, hogy mivel az érdemességet mindig a középosztály illetve annak tagjai állapítják meg a rászorultakról, ez még inkább fokozza a két társadalmi csoport szembenállását, és az áhitott társadalmi kiegyenlítődés helyett inkább az osztályellentétek elmélyüléséhez vezet (Kéthly érvelése e kérdésben különben megegyezett a nyilas Kranz Raymund képviselőével).⁴⁰ A megosztás és szembenállás azonban nem csak a két osztály között erősödik meg ezáltal: mivel az „érdemesség” kategória elnyerése a rászorultak részéről is együttműködést, a középosztály értékrendjének bizonyos fokú átvételét tételezi fel – és a törvényalkotók célja, ahogy arra már rámutattunk, valóban éppen ez volt. A szónok szerint egy ilyen megoldás megbontaná a falu belső békéjét, közösségét és szolidaritását is, emellett olyan állampolgári magatartásformákat erősítene meg, melyek „az egyént minél alaposabb függőségbe hozzák a mitikus magasságban lebegő államhatalommal szemben”.⁴¹ Kéthly Anna marxista alapelvekből kiinduló, de a parlamenti közhangulat miatt patikamérlegesen kiszámított beszédében – melybe így is többen bekiabáltak, az Egyesült Keresztény Párt soron következő felszólalója, Közi Horváth József pedig türhetetlennek nevezett – a többi felszólalóhoz hasonlóan a liberális szociálpolitikát elítélte ugyan, de kétségbe vonta, hogy az annyit hangoztatott „szociális állam” több volna, mint a „befolyásukban fenyegetett vezető rétegek” önvédelme (Kéthly érvelése e ponton különben nagyjából egyezett Rapsányi László nyilaskeresztes képviselő kritikájával⁴²). Emellett elsősorban az ONCSA és általában a falusi szociális tevékenységek akciójellegét, jövőtlenségét kérte számon: szavai szerint a magyar mezőgazdasági proletariátusnak szociálpolitika helyett megfelelő gazdaságpolitikára, jó munkabérrre, földreformra és „kellő kulturális és politikai vezetőkre van szüksége”.

Matolcsy és Kéthly ellenében a kormánypárt részéről többen vették védelmükbe a törvény egészét. Ezek közül Nagy László és Bencs Zoltán beszédét érdemes felidézni, előzőt érvrendszere és jellegzetes retorikája, utóbbit tartalmi elemei miatt is. Nagy László az állam aktívabb szociálpolitikai szerepvállalása mellett elsősorban a társadalmi elégtelenség kitörése, a forradalom rémképének a felemlegetésével érvelt, csakúgy, mint azt sokan tették a húszas-harmincas évek Magyarországon.⁴³ Bencs Zoltán szintén a javaslat elfogadása mellett érvelt, részben elfogadva az érveket is, melyek több mindent – így a mezőgazdasági társadalombiztosítást – kérték számon a kormányon, azonban rámutatott az ország teherbíró-képességének korlátaira, és arra, hogy a túlzottan széles szociálpolitika csak elégtelenséget, nem pedig társadalmi békét eredményez.⁴⁴

Bencs Zoltán az Alap általános méltatása mellett részletkérdésekre is kitért. Ezeknek vitája problémakört érintett: az Alap fedezetéül eredetileg tervezett és a törvényjavaslatban végül nem szereplő progresszív örökösödési adót, a társadalom bevonását az ONCSA munkájába, ezzel szoros összefüggésben az Alap ügyeit intéző szervezet és személyek kérdését és végül a szociális gondozás elméleti és gyakorlati kérdéseit.

A progresszív örökösödési adó esetében – melyet még Imrédy Béla helyezett kilátásba már idézett kaposvári programhirdetésekor – a parlamenti frontvonalak egyértelműen a

párthovatartozás szerint húzódtak. Az ellenzék felszólalói egyértelműen hiányolták ennek az elhagyását – egyesek pedig, így Matolcsy Mátyás fennebb idézett beszédében egyenesen a Felsőházat okolva ezért.⁴⁵ Érdekes mellékkörülmény, hogy a radikális ellenzék – de a kormánypárt is – figyelmen kívül hagyta, hogy az örökösödési illeték „fajvédelmi” szempontból kedvezőtlenebb megoldást kínált, mint a bevezetésre kerülő nép- és családvédelmi pótagó. Míg az előbbinek a terheit elsősorban a közép- és nagybirtokos rétegek gyermektelen vagy kevés gyermekkel bíró családjai viselték volna, addig a pótagót minden jövedelem, így a részvényosztalék adója után is kivetették, ez viszont a magyarországi ipari és kereskedelmi tőkét, a kor megítélése szerint tehát főleg a zsidóságot tette a szociális terhek hordozójává.

A kormánypártiak közül többen védelmükbe vették a progresszív örökösödési illeték elhagyását, igaz, eléggé különböző érvek alapján. Bencs Zoltán alapvetően igazságtalannak találta a javaslat beemelését, mondván, senki sem tudhatja, egy családban miért születik vagy miért nem születik gyermek. A statisztikus Laky Dezsőnél keveredtek a gazdasági és nemzetpolitikai indokok: egyfelől arra figyelmeztetett, hogy egy ilyen rendelkezés „olyan vagytonokat érinthet, amelyekre mint tőkekomplexumokra manapság fokozottan nagy szükség van, ma, amikor a magyar jövőndő igazi útjait építjük ki”, másfelől pedig aggódott, hogy az örökösödési adó sokgyermekes családoknak való „visszaosztásával” a magyarnál sokkal nagyobb népszaporodású nemzetiségek (mindenekelőtt a ruszinok) nyernének. Ferenczy Tibor pedig egyenesen arról szónokolt, hogy az új adónem „véres operációt” jelentett volna nemcsak a nagyobb vagytonok, de „a polgári munka és szorgalom eredményeként apáról gyermekekre szálló szerényebb vagytonok” számára is.⁴⁶

A társadalomnak, illetve a szociális célú egyesületeknek az ONCSA munkájába való bevonásának kérdésében szintén két, egymással élesen szembenálló vélemény fogalmazódott meg. Az egyik szerint, melyet részben a szélsőbal-, részben a szélsőjobboldal fogalmazott meg, a társadalmi szervezetek alkalmatlanok a nagyarányú szociálpolitikai alkotásokra, ráadásul illetékességük is erősen kétségbe vonható. Kéthly Anna és Meskó Zoltán egyaránt hevesen bírálta azt, hogy az állam saját illetékességét igyekszik áthárítani a különböző – jellemzően középosztályi – szervezetekre. Lényeges különbség volt azonban, hogy míg a szociáldemokrata képviselő ezt a körülményt elsősorban elvi alapon támadta, addig Meskó inkább gyakorlati szempontból (ettől függetlenül igen indulatosan), külföldi – német és olasz – példák nyomán próbálta keresztülvinni, hogy az állam vegye saját kezébe a szociális közigazgatást. Lehetetlen nem észrevenni ugyanakkor, hogy mindkét politikai irányzat a általánosságban a kormánypolitika, az elitek – akár országos, akár helyi elitek – bírálatára is felhasználta a kérdést.⁴⁷

Velük szemben a kormánypárti képviselők azt hangoztatták, hogy az államnak elsősorban a pénzügyi keretekről kellene gondoskodnia, míg a kiválasztás, gondozás, ellenőrzés munkáját a jótékony szervezetekre kellene bízni, hasonlóan az Egri Normához. A megoldás legátfogóbb védőbeszédét, egyben a hagyományos, középosztályi öntevékenységre és hivatástudatra építő, paternalista szociálpolitikai koncepció vázlatát, mely egyben leképezte az 1930-as évek Magyarországnak hivatalos társadalompolitika-képét is, Németh Andor MÉP-képviselő mondta el. Mindenekelőtt leszögezte: az ONCSA által felhasználható pénzügyösszegek csak akkor nem pazarlódnak el feleslegesen, ha a bürokrácia kikapcsolásával mindenekelőtt a meglévő, de a hatóságok által gondosan megrostált, koordinált, sőt irányított egyesületek bevonásával végzi az állam a juttatásokat. Az indoklásnak a lényege azonban nem a gazdasági szempontokról szólt, hanem annak a társadalomképnek az apológiáját jelentette, amit Matolcsy és Kéthly oly hevesen tett bírálat tárgyává. Németh elismerte ugyan, hogy „Tejet, cukrot, állatot vagy bármi mást lehet úgy adni, hogy aki kapja, annak

ökölbeszorul a keze”, de megoldásként rögtön hozzátette: „az egyesületeknek kell pótolni azt, amit a hivatalos szociálpolitika képtelen nyújtani: a szeretetet, a jó szót, a lélek megerősítését, a bizalmatlanság legyőzését.” A kezdő lépést – hasonlóan sok más szociálpolitikai szakíróhoz, publicistához és politikushoz – a középosztálytól várta: „A falun élő intelligens nők feladata, hogy elmenjenek a falusi házakba, megnyerjék bizalmukat, mert csak ezen az úton, házról-házra járva lehet elérni azokat a célokat, amelyeket a hivatalos szociálpolitika is maga elé tűzött. Ebbe a munkába kell beállítani az egyesületeket.” Jóllehet Németh Andor és Kéthly Anna gondolatmenete olykor még keresztezte is egymást – Németh is fel- és elismerte a falusi paraszttársadalom végletes belső tagoltságát és ellentéteit –, jövőképükben, megoldási módjaikban homlokegyenest különböztek.

A kormányparti felszólalók társadalmi, pontosabban középosztályi öntevékenységet hirdető és sürgető felszólalóitól alaposan különbözött az a Tegzes László MÉP-képviselő, akit ekkor már elég széles körben ismertek, mint szociálpolitikai szakírót, és aki a már idézett Somogyi Ferenchez hasonlóan a fiatal, konzervatív szociológus–szociográfus nemzedékhez volt sorolható (34 illetve 35 évesek voltak ekkor). Tegzes ugyanis a „szerves szociálpolitika” legnagyobb ellenségének a szervezetlenség mellett a dilettantizmust nevezte; az ONCSA egész fennállása alatt folyamatosan az utóbbival kellett, olykor reménytelenül és kilátástalanul küzdenie.⁴⁸ Beszédében újra és újra visszatért a harmincas évek végének konzervatív társadalompolitikuskainak egyik legfontosabb témájához: a középosztály az egész társadalmat, de különösen a szociálpolitika alanyait nevelő, irányító, sőt fegyelmező szerepének a kérdéséhez. A különféle ifjúsági mozgalmak közhangulatát idézve, és talán az Egri Normával kapcsolatos tapasztalatok miatt is erős kételyét fejezte ki abban a kérdésben, hogy a magyar középosztály(ok), illetve a részben az országos szinten inkább a középosztályhoz sorolható helyi elitek az adott pillanatban mennyiben képesek ezt a nekik szánt feladatot betölteni. Arról szó sem volt természetesen, hogy a feladat elvégzése alól fel kívánta volna menteni a magyar „úri társadalmat” – csak éppen a jó szándék dokumentálása mellett a teljes hozzá nem értést, a szociális kérdések átlátására való képtelenséget – és talán a sorok közt az ilyen problémákra való érzékenység – hiányát róta az említett csoport szemére. Tegzes éppen ezért a teljes középosztály mozgósítását sürgette, de legalábbis a „néppel foglalkozó” közhivatalnokok megfelelő szellemiségét, illetve ennek érdekében széles körű oktatást szeretett volna elérni.

Anélkül, hogy a társadalom bevonásának kérdése igazán nyugvópontra jutott volna, került sor az Alap pénzeszközzeit országosan és helyben kezelő, illetve a szociális gondozást koordináló szervezet kérdésének megtárgyalására. A szatmári és felvidéki kísérlet sikerei nyomán a felszólalók szinte mindegyike ellenzéki oldalon és a kormánypartok részéről egyaránt elfogadta az általános közigazgatáshoz hasonló, illetve azzal összekapcsolt, négyes tagozódású rendszert. Ennek a csúcán a belügyminiszter állt, aki az országos költségvetésért és az ellenőrzésért volt felelős, de a konkrét programokat, a pénzkezeket felosztását törvényhatósági, illetve városi szinten a helyi szakközegekkel kívánták végeztetni, a közigazgatás első tisztviselőjének (alispán, illetve polgármester) vezetése mellett. A helyi szintű végrehajtást azonban nem a főszolgabírók, hanem a járási szociális titkárokra és a községekhez beosztott szociális kisegítőkre, illetve a velük párhuzamosan munkába állított gondozó(nők) végezték volna. Az elképzelésekkel szemben mindössze három aggály merült fel: Kéthly Anna általános politikai bizalmatlanságát fejezte ki a vármegyerendszerrel kapcsolatban, és országos szervezetet ajánlott,⁴⁹ mások pedig a bürokráciától féltették az új szociálpolitikai rendszer mozgékonyágát (Somogyi Ferenc a törvény bemutatásakor különben ki és tért rá, hogy ezt mindenképpen el kell kerülni).⁵⁰ A legérdekesebb bírálat e tárgyban a kormánypart Stitz Jánostól hangzott el, aki gyanít-

hatóan Magyary Zoltán professzor nyomán mutatta be, hogy 1938-ban Magyarországon 137 szociális ügykör létezett, 30 főcsoportban – nyolc minisztériumhoz és a miniszterelnökséghez csoportosítva, majd óva intett attól, hogy az ONCSÁ-t akár a magyarországi »minisztériomság«, akár a napi politika eszközüül használják fel.⁵¹ Számos aggály merült fel azzal kapcsolatban is, hogy a közigazgatás községi és járási szintje már így is túlterhelt, így ha a meglévő ügyintézési feladatok mellé csoportosítják a szociális kérdéseket, akkor azok okvetlenül elsikkadnak az ehhez nem értő, és gyakran különösebb érdeklődést sem mutató hivatalnokok (főszolgabírók és jegyzők) kezén.⁵²

A bürokráciától annál is inkább tarthatnak a képviselők, hiszen köztudomású volt, hogy a magyar vármegyei és városi közigazgatás hajlamos az aktaszerű ügyintézésre, a rugalmatlanságra. Ezen túlmenően gyakori volt a panasz a tisztviselők szociális érzéketlenségére, kasztszerű elzárkózására is – a Felvidék visszacsatolása kapcsán (ahogy erről korábban már írtunk) is számos keserű tapasztalatot szerezhetett erről az ország közvéleménye. Tegzes László – ahogy fentebb arról már szó volt – az egész középosztályt kívánta „megnevelni”, mások sokkal konkrétabb tervekkel álltak elő. Míg a református lelkész Tildy Zoltán elsősorban a „szív megnevelését” tartotta fontosnak, szakértelmet pedig csak a központ és a vármegyékbe kiszálló »repülő bizottságok«, tanácsadó testületek tagjaitól várt volna el, a hozzászólók többsége – a törvényjavaslattal egybehangzóan – komoly tudást biztosító, az egyetemek mellett szervezett szaktanfolyamokat sürgetett. Az viszont már talán nem is annyira a az országgyűlési képviselők tájékozottságáról, mint inkább a magyar szociológiai oktatás hiányáról, illetve alacsony színvonaláról árulkodik, hogy konkrét javaslattal mindössze egy téren álltak elő, igaz, csaknem tucatnyian.⁵³ Kormánypárti és jobboldali ellenzéki képviselők egyaránt azon a véleményen voltak ugyanis, hogy komoly, gyakorlati szociális munkát csak nők képesek végezni. Többen a zöldkeresztes védőnői szolgálatot szerették volna az ONCSA szolgálatába állítani, mint mintaszerűen működő intézményt, bár azt azért szóvá tették, hogy a közegészségügyi védőnői képzés nem szociálpolitikai jellegű, jöllehet a feladatok nagyobb része, melyeket elvégeznek, éppen ilyen, ráadásul fizetésük és messzemenően méltánytalan, különösen ahhoz képest, hogy a védőnők többsége középosztályú eredetű leány.⁵⁴

Másutt már utaltunk arra, hogy a konzervatív–paternalista szociálpolitika illetve társadalomkép milyen szerepet szánt a nőknek a szegénygondozás, szociálpolitika területén. A magyar országgyűlés képviselőházának nyári ONCSA-vitája, illetve őszi költségvetési tárgyalása tökéletes leképezése volt ennek az elképzelés-rendszernek. Gyakorlatilag minden hozzászóló sietett megemlíteni a „női szív érzékenységét”, a „női megértés fontosságát”, az „anya kebel melegét” – attól sem mindig zavartatva magukat, hogy a szociális munka gyakorlati részét ebben a rendszerben minden bizonnyal gyermektelen hajadonok fogják végezni... Még olyan koncepciós szakírónak ismert hozzászólók is, mint a sokat idézett Tegzes László leszögezte: a gondozási, hétköznapi munkát csak nőkre lehet bízni – de a szociálpolitikai vezérkar „természetesen” kizárólag férfiakból állhat...

Az Országos Népi- és Családvédelmi Alapról szóló országgyűlési tárgyalás lényeges pontja volt végül az Alap ténylegesen végzendő tevékenységének elemzése. Itt azonban már alig került, kerülhetett sor komoly vitára: a törvényjavaslat ugyanis annyira általánosan fogalmazott és oly mértékben tartózkodott a konkrétumoktól, hogy igen kevés lehetőséget adott a képviselőknek a hozzászólásokra. Több kisebb megjegyzés mellett három fő csoportba lehet gyűjteni a megszólalásokat: mindenki méltatta a szatmári kísérlet sikereit, továbbá egyetértettek a juttatás fokozatosságával és azzal, hogy annak ellenőrzéssel, irányítással és neveléssel kell együtt járnia. Utóbbira vonatkozóan két szociálpolitikai szakértőnek számító képviselő mondatait érdemes kiemelni, úgy is, mint kor mentalitás-

történeti dokumentumait. Bencs Zoltán a baloldalhoz címezve gondolatait így vélekedett: „A fokozatos emelkedés már csak azért is fontos, mert ... ebben az elesett néprétegben nagyon sok helyütt még a saját helyzetének felfogására és meghatározására szükséges intelligencia is hiányzik; a kezébe adott eszközökkel nem tud úgy élni, hogy magán segíteni tudjon, úgy, hogy jóformán meg kell tanítani arra, hogy melyik eszközzel milyen módon tudja magát és családját, ha csak valamiképpen is, előbbrevinni az élet göröngyös útjain.”⁷⁵⁵ Nagy László mintegy erre válaszolva sietett hozzátenni: „Sokszor azzal az emberrel kell a legnagyobb küzdelmet folytatni, akit meg akarunk segíteni.”⁷⁵⁶

Az Országos Népi- és Családvédelmi Alap törvényhozási tárgyalását Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter lakonikus szavai zárták: „Ha van valami új ebben a javaslatban, akkor ez az új, hogy tudniillik az állam feladatává teszi az állandó munkálását a társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésének.”⁷⁵⁷ A vita hű tükre volt a kor szociálpolitikai gondolkodásának, illetve annak irányainak éppúgy, mint annak, hogy a szak- és napisajtóban a társadalompolitikáról csaknem egy évtizede folyó vitákat a politikum miképpen váltotta „aprópénzre”. Terjedelmes bemutatását az is indokolta, hogy a polémia a napi sajtóba nem került át: a legtöbb lap, köztük az ellenzékiek is csak hosszabb–rövidebb méltatást közöltek a törvényjavaslatról. Mindössze a Népszava és az Új Magyarország fogalmaztak meg kritikát.⁷⁵⁸ Mindkettő azt kifogásolta, ami törvényből szerintük kimaradt: a szociáldemokrata napilap a mezőgazdasági munkások betegségi biztosításának régóta ígért bevezetését hiányolta, a szélsőjobboldali fórum pedig a törvény felhatalmazási, keret-jellegét bírálta. Sajátos módon a Népszava ezúttal kifogásolta, hogy a szociális juttatás nem alanyi jogon, rászorultsági elv alapján, hanem az „érdemesség” vizsgálata nyomán jut el a nincstelenséghez, pedig a baloldali párt szociálpolitikai programjaiban – vagy inkább a szociálpolitikai programok bírálataiban – ez a pont a húszas évek óta visszatérő elem volt.

JEGYZETEK

- 1 Pl. 1939 nyarán Esztergár Lajos és Dessewffy Gyula szociális tanácsadókat tanulmányútra rendelték ki Finnországba és Dániába, amiről bizonyára beszámoló is készítették, ennek azonban semmilyen nyoma nem maradt (Minisztertanács, 1939. augusztus 4. 1. napirendi pont. Szociális tanácsadók kiküldetése Finnországba és Dániába. OL. K-27. 202. dob.) Esztergár Lajos esetében ez több egyszerű valószínűsítésnél: a pécsi alpolgármester fia, Esztergár Pál emlékei szerint apja kötetnyi anyagot adott át a Belügyminisztériumnak tapasztalatairól (interjú Esztergár Pállal; Budapest, 1999. augusztus 3.).
- 2 Utóbbira adalék Esztergár Lajos egy fennmaradt levele is. (Esztergár Lajos levele, amelyben feltárja annak okait, hogy miért vált meg az Országos Népi- és Családvédelmi Alap vezetésétől és miért mondott le a Szociális Felügyelőség miniszteri biztosi megbízásáról. Szociálpolitikai Értesítő, 1990. 1. 206–218.)
- 3 Minisztertanács, 1939. november 24. 5. napirendi pont. Az Országos Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat tárgyában. OL. K-27. 203. dob.
- 4 Minisztertanács, 1939. december 1. 2. napirendi pont. Az „Országos Népi- és Családvédelmi Alapról” szóló törvényjavaslat. OL. K-27. 204. dob.
- 5 1940. XXIII. törvényi cikk véleményezése. OL. K-150. 2799. cs. g. dossz.
- 6 Uo. Valószínűleg a földművelésügyi lobbitevékenysége állt annak is a háttérben, hogy egy kormánypárti képviselő, Németh Andor a Belügyminisztérium 1941-es költségvetésének vitájában éles hangon kifogásolta az Fm. hatáskörének csorbítását és a népi- és családvédelmi feladatoknak (és ezzel a pénzeszközök) egy részének a belügybe való átcsoportosítását. (Németh Andor (Magyar Élet Pártja) hozzászólása a Belügyminisztérium 1941. évi költségvetéséhez. KN, 1940. november 20. VIII. köt. 612.)
- 7 Uo.
- 8 Uo.
- 9 A Felsőház Társadalompolitikai, Pénzügyi és Közigazgatási Bizottságának együttes jelentése az »Országos Népi- és Családvédelmi Alapról« szóló 149. számú törvényjavaslat tárgyában. FI, 150. szám, III. köt. 235.
- 10 Az „adományok és hagyományok” rovatval kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy amikor a

- kultuszminiszter a nyomor és a munkanélküliség enyhítése érdekében 1937-ben és 1938-ban adakozásra szólította fel a bankokat, a takarékpénztárakat és a nagyvállalatokat, összesen 50 000 pengő folyt be, ami egyedül a budapesti bankok 21 millió tisztá hasznáého képest valóban elenyészőnek tekinthető. (Bocsáry Kálmán – Magyar Élet Pártja hozzászólása a Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 27. VI. köt. 446. és A vallás- és közoktatásügyi miniszter tájékoztatója a munkanélküliség elleni küzdelemről. Minisztertanács, 1938. február 25. 37. napirendi pont. MOL K-27.) Későbbiekben a törvényhatósági Nép- és Közjóléti Alapok és a közjóléti szövetkezetek 200–2000 pengő közötti összegeket vettek fel ilyen címen a tervezett évi költségvetéseikbe, de ezt az Országos Szociális Felügyelőség rendre vagy törölte, vagy 50-200 pengő közti összegre szállította le.
- 11 „Minden gazdasági rendszer fejlődésének bizonyos időpontjában olyan kiegészítő, kiegyenlítő intézkedéseket kénytelen tenni, melyek alapszemléjük szélsőségeinek s az azokkal járó antiszociális jelenségeknek kiküszöbölésére alkalmasak.” (Melléklet a 149. számú irományhoz. Indoklás az »Országos Nép- és Családvédelmi Alapról« szóló törvényjavaslatához. FI, 150. szám, III. köt. 226–234.)
 - 12 Stílusa alapján akár Esztergár Lajos, akár a Somogyi Ferenc országgyűlési képviselőt, a belügyminisztérium szakértőjét és a törvényjavaslat képviselői előadóját, sőt, akár Kovrig Béla egyetemi tanárt, a Miniszterelnökség V., Társadalompolitikai Osztályának vezetőjét is sejtethjük a szöveg mögött.
 - 13 Indoklás az »Országos Nép- és Családvédelmi Alapról« szóló törvényjavaslatához. FI, I. m.
 - 14 1927:XXI és 1928:XL. (az ipari, kereskedelmi, stb. munkavállalók kötelező társadalombiztosításáról); 1928:V. (gyermekek, fiatalok és nők védelme az ipari foglalkozások körében); 1936:XXVII. (törvény a telepítésről); 1936:XXXVI. (a gazdasági kötelező biztosításáról); 1937:XIII. (a többgyermekesek családi pótlékának emeléséről); 1937:XXI. (a munkaviszony egyes kérdéseiről); 1938:XII. (a mezőgazdasági munkások kötelező öregségi biztosításáról); 1938:XXXVI. (gyermeknevelési pótlékról az iparban, kereskedelemben és bányászatban); 1939:XVI. (az 1938:XII. kiterjesztése az özvegyekre); 1940:IV. (a kishaszonbérletekről, kisbirtokokról és házhelyekről); 1940:XV. (a legkisebb gazdasági munkabérekéről);
 - 15 Frerich, Johannes; Frey, Martin: Handbuch der Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland. Bd. 1., Von der vorindustriellen Zeit bis zum Ende des Dritten Reiches. R. Oldenbourg Verlag, München, Wien, 1996.
 - 16 „A törvényjavaslat szabatos fogalmazása, kerekded külseje és logikai fejtegetése, valamint annak mindenre kiterjedő indokolása könnyűvé teszi az előadónak a feladatot és igazán felesleges munka, sőt talán megbántás lenne a felsőházzal szemben, ha itt ennél a világos törvényjavaslatnál hosszás magyarázatokba fognék.” (Papp Kálmán előadó az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslatának betérjesztője. FN, 1940. július 12. I. köt. 364–367.)
 - 17 Balogh Jenő: FN, 1940. július 12. I. köt. 367-368; Heckenberger Kálmán: FN, 1940. július 12. I. köt. 374–375.; Schandl Károly: FN, 1940. július 12. I. köt. 375–379.
 - 18 „Ez a törvény volna hivatva a megszegényítő, minden becsületes magyar ember önértetét sértő inségakciót vagy úgynevezett nyomorenyhítő akciót s az ebből eredő támogatást megszüntetni. Méltóztatassék elgondolni, ha valaki törvényhatósági bizottsági tag, – szerény személyem is működik ilyen bizottságban – milyen helyzetbe kerül, amikor ezek az inségsegélyek minden hónapban adatnak és amikor inségmunkában való alkalmaztatás válik aktuálisá, írásban és szóban minek van kitéve, nem minősítem zaklatásnak, de százai jönnek el anyáknak, munkanélküli embereknek kérni, hogy alkalmazzák őket valahol mint inségmunkásokat.” (Meskó Zoltán hozzászólása az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslatához. FN, 1940. július 13. I. köt. 391–394.)
 - 19 A főherceg ultima ratio-ként a munkatáborok kötelező és azonnali bevezetését ajánlotta pl. „azoknak, akik nem akarnak, vagy nem tudnak foglalkozni munkával és rátanítani, rászoktatni őket bizonyos katonai fegyvellemmel a munkára”. (FN, 1940. december 11. II. köt. 12–18.)
 - 20 A Felsőház Társadalompolitikai, Pénzügyi és Közigazgatási Bizottságának együttes jelentése az »Országos Nép- és Családvédelmi Alapról« szóló 149. számú törvényjavaslat tárgyában. FI, 150. szám, III. köt. 235.
 - 21 Pontosan nem lehet tudni, hogy Kállay Móricz Miklós melyik művére hivatkozott. A neves (társadalom)statistikus több írásban foglalkozott a „hárommillió koldus” kérdésével és valódi létszámukkal, de egyik adata sem egyezik meg pontosan a Kállay által idézettekkel. Ld.: Móricz Miklós: A »hárommillió koldus« statistikája. Stud [Statistikai Tudósítój], 1937. július 10. 1–4.; Móricz Miklós: A „hárommillió koldus” keresete. Uo., 1937. július 24. 1–5.; Móricz Miklós: Hány család van kirekesztve mindennemű ingatlanvagyonból Magyarországon? Uo., 1938. január 26. 1–4.; Móricz Miklós: A magyar szegénység politikája. Gyoma, 1939. Különösen az első tanulmány adatai állnak közel a Kállay által idézettekhez, de egyeznek meg azokkal teljesen: a 670 000-es összlétszám az egyedüli, ahol a két adat-sor fedi egymást.
 - 22 Kállay a következőképpen sorolta a rászorulókat kategóriáit: törpebirtokosok (280 000 család), gazdasági cseléd (130 000 család), napszámos

- (260 000 család), azaz összesen 670 000, kerek számban 600 000 [?] család; ezt azonban tiszavidéki tapasztalatai nyomán – ti. segíteni csak a munkaképteleneknek kell és szabad – 200 000 családra redukálta, meglehetősen önkényesen. (Kállay Miklós hozzászólása az Országos Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslatához. FN, 1940. július 12. I. köt. 368–373.)
- 23 Uo.
- 24 Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter zárszava az Országos Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslatról. FN, 1940. július 13. I. köt. 394–398.
- 25 „...most meglehetősen világosan állanak előttem a statisztikai vonatkozások, de szándékosan nem beszélek számokról, mert abszolúte tisztában vagyok azzal, hogy azok a feladatok, amelyeket ez az alap megoldani ebben a vonatkozásban hivatva van, nem oldhatók meg egykét év alatt, hanem azok szukcesszív megoldásához évtizedek lesznek szükségesek, s így tehát csak elriasztó hatással volna az, ha én ma számokkal jönnek.” Uo.
- 26 Somogyi Ferenc előadó a Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor. KN, 1940. június 24. VI. köt. 309–312.
- 27 MOL K-27. Minisztertanács, 1940. október 4. 26. napirendi pont. Az Országos Népi- és Családvédelmi Alap szerveként működő Országos Szociális Felügyelőségénél rendszeresített nyolc szociális felügyelői állás betöltése.
- 28 Országgyűlési almanach az 1939–44. évi országgyűlésről. Szerk.: Haeffler István. Budapest, 1940. 305–306.
- 29 Ehhez hozzátette azt is, hogy rosszakaratot nem tapasztalt senki részéről...
- 30 133.000/1939 IX. Bm. rendelet: Az 1939. év IV. negyedére és 1940. évre inségényhító tevékenység költségeinek fedezésére inségjárulék kivetése. A Jogi Hírlap Törvénytára 458. sz. Budapest, 1939; 135.124/1939 IX. Bm. A 133.000/1939. Bm. végrehajtása tb. Kovrig Béla: A munka védelme a dunai államokban. Acta Oeconomica, 2. Universitas Francisco-Josephina, Kolozsvár, 1944. 22.
- 31 Gr. Serényi Miklós (Nyilaskeresztes Párt) hozzászólása a Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 24. VI. köt. 309–312.
- 32 1. nagycsaládnak a három- vagy többgyermekes család számít; 2. gyermektelenül az egész vagyon, egygyermekesnél a fele, kétgyermekesnél a harmada az örökösök helyett az államra száll; 3. ezt az állami részt a nagycsaládos távolabbi rokonok kapják meg, lehetőleg ugyanabban a községben; 4. a rászoruló házasságok 1000 pengőt kapjanak; a második gyermek megszületése után nincs kamat; többi gyerek után 200 pengő engedmény kapjon a házaspár; 5. ha a család jövedelme a 10 000 pengőt nem éri el, a 3. gyerektől gyermekenként 10-10% adómentességet engedélyezzenek
- (itt Serényi Németország példájára hivatkozott: 1934. október 16-tól 3 gyermekes család 40 000, négygyermekes 60 000 RM vagyoni adómentes); 6. vezessék be németországi mintára az agglagényadót (10 éves házasság alatt legalább 2 gyermek hiányában); 7. a harmadik gyermektől e gyermekek kapjanak 50% tandíjmentességet, amit a kisebb családok magasabb tandíjából vagy pótdíjából lehetne fedezni; 8. a sokgyermekeseknek lakást bérbé adó háztulajdonosok kapjanak 1% adókedvezményt; 9. állami állások elnyerésénél a sokgyermekeseket részesítsék előnyben; 10. vezessék be a családi pótlékot a mezőgazdaságban is; 11. a vidékről a városokba költözők csak kormányhatósági engedéllyel történhessen (jellemző fordulatul ehhez Serényi hozzáteszi: „Ezeknek az embereknek nincs más bajuk, mint hogy önzők és gyávák, nem akarnak egyetlenegy szórakozásról sem lemondani, nem tudnak semmiféle mulatságról lemondani, kényelmük és nyugalomuk megóvása érdekében már jegyes korukban elhatározzák, hogy nem fognak gyermeket a világra hozni. E közben állandóan romlanak az erkölcsök és a városokban napról-napra szaporodnak a kétes életű, nők; míg ezeket régebben a tisztességes nőktől élesen el lehetett választani, sajnos, ma azt kell mondani, hogy ezek a válaszfalak lassan kezdenek leomlani. Az erkölcsi felfogás lazasága lassan beszívárog a társadalom legszélesebb rétegeibe és megfertőzéssel fenyegeti a nemzet egész emberanyagát.”); 12. a sokgyermekes családokat a városokról a falvakba kell visszatelepíteni; 13. tiltsák be a fogamzásgátló szereket; 14. az egykés községeknek a kormány ne nyújtson semmiféle támogatást.
- 33 A gróf nyilaspárti képviselőtől különben szokatlanul higgadt hangú beszéde során csak egyszer esett ki szerepéből, amikor éles szavakkal szólt az Ormánság egykészi szokásairól, arra a következtetésre jutva, hogy „az ormánsági lelkekből pedig kiveszett, teljesen hiányzik belőlük az igazi vallásos élet”. Tildy Zoltán válaszul éles hangon kérte ki a magyarországi protestantizmus nevében ezeket a kitételeket, hosszan ecsetelve, mi mindent tett egyháza az egyke jelensége ellen. (Tildy Zoltán (FKgP) hozzászólása a Népi- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 24. VI. köt. 328–332.)
- 34 A Felsőház bírálata miatt a házelnök beszéde során többször megintette Matolcsyt.
- 35 A belügyminiszter több ízben beleszólt Matolcsy beszédébe, sőt még negyednap tartott zárszavában is „szerencsétlen kitételnek” nevezte azt, hogy a szónok ezekre a szervezetekre hivatkozott. Matolcsy egyébként beszéde során idézte a visszacsatolt Felvidék példáját is, ahol a Prága bevezette a mezőgazdasági társadalombiztosítást, és ezt a Bécsi Döntés után a magyar kormány is – igaz, kellellenül – érvényben hagyta.

- 36 Bencs számos szakkönyv megírása mellett kormányzati feladatot is kapott: 1937-től Imrédy miniszterelnöki kinevezéséig a családvédelmi és népesedési ügyek miniszteri biztosa volt. (Országgyűlési almanach 1939–1944., i. m. 128–129.)
- 37 KN, 1940. június 25. VI. köt. 343–348; uo., 348–353.
- 38 „Az előttünk lévő megoldás azonban csak egy »társadalmi-félek« megoldást ad ahol a nyomorultakat bizonyaira ünnepek keretében megajándékozzák. (Maróthy Károly A gyermeknek nincs cipője, csak medáliája! – Zaj a szélsőbaloldalon.) ... En azt látom, hogy ebben a törvényjavaslatban, amely előttünk fekszik, nagy vonalakban, kontúrokban egyedi kezelést és megoldást kívánnak adni, de a nagy kérdéseket nem tudják megoldani.” (Uo., 327.)
- 39 Példa erre Petro Kálmán egri pártönkízüli képviselő, a konzervatív szellemiségben megalkotott Egri Norma egyik kidolgozója és a szociáldemokrata Kertész Miklós szópárba az országgyűlésben 1936-ban (Petro Kálmán (pártönkízüli) hozzászólása a belügyi tárca 1936/37. évi költségvetéséhez. KN. 1936. május 26. VIII. köt. 167–169.; Kertész Miklós uo., 192. Míg Petro az egri mintára szervezett szegénygondozás sikereiről beszélt, kiemelve, hogy az az „alkoldusok” kiszűrésében különösen hatékonyak minősíthető, Kertész azt hangsúlyozta, hogy „Mi valljuk ... a szociálpolitikai kötelező segítés elvét mint jogot, ellenben nem fogadtuk és nem fogadhatjuk el az alamizsnázkodást, mint expedienst, legyen az akár a karitás alapján, akár pedig egyéb elgondoláson felépítve.”
- 40 „Jelen törvényjavaslatnak súlyos hibája az, is, hogy a törvényjavaslatból kéri a mai rendszernek az a célja, hogy minél több embert hozzunk függő helyzetbe, hogy az anyag hatalmán álló mai uralkodó osztályok alkalomadtán e függő egyedek támogatását biztosítani tudják a maguk részére, például a községi, megyei és országgyűlési képviselői választásokon.” (Krancz Raymund (Nyilaskeresztes Párt) hozzászólása a Népi és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 27. VI. köt. 422–423.)
- 41 „Ez megint azt jelenti, hogy a falu népében elhárányítják azt a gondolatot, hogy aminek őt a törvény hozzájuttatja, az az ő jogos része az ország javaiból és megerősítik az adminisztráló középosztályban azt a meggyőződést, hogy amit a népek adnak, az a középosztály kegye, vagy hogy szebben mondjuk, a középosztály szociális megértésének függvénye. [...] Az ilyen felhatalmazás segítségével tehát még mélyebbre ássák a szakadékot a két osztály között, valósággal szemléltető oktatást adnak az osztályok közötti különbségről és ennek összes kihatásairól. (Zaj a közében.) De, t. Képviselőház, rá kell mutatni arra is. hogy ilyen juttatás, az egyeseknek és kiválasztottaknak való juttatás a zárt közösségben élő falu önmagában is megbontja és ellenséges érzésre hajlamossá, gyűlölködővé fogja tenni. A nagyváros nehezen bírja el. hogy vannak egyesek, akik külön kegyként jutnak ahhoz a pénzhez, amivel gazdasági egzisztenciát alapíthatnak, de a nagyvárosban az emberek nem élnek annyira egymás közelségében és így ezt könnyebben elviselhetik. A faluban, ahol az emberek egészen szorosan együtt élnek, ez a kivételzés nem fogja azt jelenteni, hogy a falu békéje fennmarad.” (Kéthly Anna (SZDP) hozzászólása a Népi és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 25. VI. köt. 334–338.)
- 42 Uo., 353–362.
- 43 „Állítom, hogy a székesfővárosnak, ha nem is teljes egészében a szociálpolitika eszményi vonalán való 10 esztendő működése eredményezte azt, hogy Budapesten nem volt forradalmi megmozdulás, állítom, hogy a főváros szociálpolitikai szervezetének helyes, az emberekig lemenő működése eredményezte, hogy az a nagy nyomorúság, amely Budapesten különösképpen kiütöközött, nem tört ki lázadásban és az emberek bizonyos türelemmel várták az idők jobbrafordulását.” (Nagy László (Magyar Élet Pártja) hozzászólása a Népi és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 27. VI. köt. 418–422.)
- 44 Bencs Zoltán (Magyar Élet Pártja) hozzászólása a Népi és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 25. VI. köt. 343–348.
- 45 A Független Kisgazdapárt képviselője, Tildy Zoltán és a pártönkízüliként induló, de a nyilasokhoz közelálló Oláh György (a Hárommillió koldus írója) nemcsak azonos véleményen volt a kérdésben, de érvelésük is rimelt egymásra.
- 46 KN, 1940. június 25. VI. köt. 343–348; uo., 362–363; uo., 434. Imrédy különben még egy évvel később, 1941 nyarán is az örökösödési adó bevezetéséért küzdött, az enélkül megvalósított ONCSÁ-t üres kortesfogásnak nevezve. (Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter válasza vitész Imrédy Béla interpellációjára. KN, 1941. június 24. X. köt. 178–180.)
- 47 Meskó valamivel később egyenesen így fogalmazott: „Jótékonycélú bazárok rendezése, ez a liberális maradvány, tünjék el egyszer s mindenkorra. Nekem ne izzadjon senki bálokat végig a verejtékező magyarság érdekében, nekem frakkot ne öltsenek, pezsögő ne szürcsöljenek ott a magyarság dolgozóinak érdekében, mert azt mondja az egyszerű ember: az urak mulatnak, hogy mi dolgozassunk. – A pezsögő árát tej formájában juttassuk annak a szegény asszonynak, akinek nincs elég anyateje, mert gyengén táplálkozik és így nem tudja a gyermekét megfelelően táplálni. Egy egészen más világnak kell ezen a téren bekövetkeznie, a családvédelem nem jótékonyosság, ez az állam kötelessége és itt nem szabad semmit sem kímélni.” (Meskó

- Zoltán interpellációja a belügyminiszterhez tb. KN, 1941. február 14. IX. köt. 378.)
- 48 Tegzes László (Magyar Élet Pártja) hozzászólása a Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 27. VI. köt. 423–427.
- 49 Kéthly: i. m.
- 50 Somogyi Ferenc előadói beszéde, i. m.
- 51 Egy-egy főcsoportért volt felelős a Miniszterelnökség és a Kereskedelmi Minisztérium, kettőért a Külügyminisztérium, háromért a Honvédelmi Minisztérium, ötért a Pénzügyminisztérium; a VKM Igazságügyminisztérium hatért-hatért, az Iparügyi Minisztérium 12-ért, a Belügyminisztérium pedig 19-ért. Stitz János felszólalása, i. m.
- 52 Közi Horváth József, az Egyesült Keresztény Párt győri képviselője egyenesen azt állította, hogy a köztisztviselők 60-70%-ánál a szociális érzék teljesen hiányzik.
- 53 Somogyi Ferenc előadói beszédében utalt rá, hogy Tegzes Lászlóval és Nagy Lászlóval részletes tervet dolgoztak ki az egyetemi tanfolyamok tartalmi részére nézve is, ez azonban sem az Magyar Országos Levéltárból, sem az egyetemi levéltárakból, sem a Baranya Megyei Levéltár Somogyi-levelezéséből sem került elő.
- 54 Csoór Lajos felszólalása a Belügyminisztérium 1941-es költségvetésének vitájában. KN, 1940. november 13. VII. köt. 583–586.
- 55 Bencs Zoltán hozzászólása, i. m.
- 56 A nyilaspárti gróf Serényi Miklós is hasonló véleményen volt: „Minden egyes családot, minden egyes embert, amelyet és akit valamely akcióba bele kívánnak vonni, meg kell vizsgálni, az egyéni rátermettségétől kezdve, gazdaságának legapróbb részletéig, mert csak így lehet megállapítani azt, hogy melyik segítség jelent számára legtöbbet. Nem lehet például mindjárt tehénjuttatással kezdeni annál, akinek nincs istállója, vagy, ha van is, de nincs elég földje ahhoz, hogy a takarmányát kitermelhesse és nem elég egy juttatást egyszerűen lebonyolítani, hanem továbbra is gondoskodni kell, talán évekig, arról is, hogy az a juttatás tényleg gazdasági felemelkedést jelentsen és valóban törleszteni is tudjanak. Végtelenül nagy körültekintést és hosszú munkát igényel tehát az itt inaugurált szociálpolitikai munka, amelynek gyümölcsei talán csak évek múlva lesznek láthatók és ennek megvalósításához nagyon sok ember közreműködésére, talán az egész társadalom munkájára lesz szükség...” (Serényi Miklós hozzászólása, i. m.)
- 57 Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter vitázása a Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvényjavaslat vitájában. KN, 1940. június 27. VI. köt. 450–454.
- 58 A belügyminiszter sajtótájékoztatója a Nép- és Családvédelmi Alapról. Népszava, 1940. július 16.

